

deželo, na morje (Trst) ali v hribe, priljubljena pa so postala krožna potovanja z ogledi mest in znamenitosti. Lokomotive so vleklo vso paleto socialnih slojev - aristokratsko-veleburžjski prvi razred, meščanski drugi in delno še tretji ter proletarski četrti, in vsi so neglede na debelino denarnic dosegli cilj v istem času.

Potniki so premagovali razdalje v nekakšni časovni kapsuli, brez neposrednih stikov s pokrajino, kraji in ljudmi izven vlaka. Narava je kot impresionistično platno brzela mimo ljudi, ki so se v vagonu pomenkovali, dolgočasili in nenazadnje tudi brali in pisali.

Železnica je kot rečeno preoblikovala prostor, v katerega so jo včrtali. Manj radikalen je bil ta poseg vzdolž same proge, medtem ko so kolodvorji postajali nov dodatek vedutami mest in pogosto tudi dopolnilno poselitveno središče. Pogosto so železniške postaje nekako »ustvarile« kraj - primer za to sta vozlišči Zidani most in Pragersko. V bližino proge in postaj pa se je selila tudi industrija.

Železnica na Slovenskem je v začetku tretjega tisočletja z omenjeno knjižico dobila svojevrsten spomenik, množica navdušencev pa prijetno čtivo za na vlak ali pa za krajšanje nepredvidenih postankov ob delih na cesti ali za trenutke počitka pred spuščeni zapornicami.

Aleksander Žižek

OD TEATRA GROZE DO DISKRETNIH USMRTITEV

Jürgen Martschukat, *Inszeniertes Töten. Eine Geschichte der Todesstrafe vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*, Böhlau Verlag, Köln / Weimar / Dunaj, 2000, 365 strani.

Fascinantna knjiga o zgodovini smrtne kazni od 17. pa vse do 19. stoletja, ki jo je avtor, privatni docent na univerzi v Hamburgu, zasnoval na podlagi številnih neobjavljenih in objavljenih virov ter obsežne relevantne literature, pomeni zlasti za zgodovinarje, ki se ukvarjajo s preteklostjo mehanizmov kaznovalne tehnologije in govorico nasilja nad človeškim telesom, pravo osvežitev. Avtor z vso potrebno erudicijo naniza številne primere usmrtitev, ki opisujejo nadvse

zanimivo zgodovino smrtne kazni od teatra groze, značilnega za zgodnji novi vek, pa do diskretnih in mehaničnih justifikacij dobe meščanstva, v katero sodi kot svarilen zgled izum giljotine. Naprava, poimenovana po dr. Guillotinu, ki jo je v času francoske revolucije ob svoji zahtevi po enaki smrti kazni za vse predlagal narodni skupščini, pomeni odslej na simbolni ravni adekvatno in obenem bolj "humano" sredstvo za "pošiljanje" hudodelcev iz tostranstva v onstranstvo.

Nasilje, kot je nekoč poudaril Umberto Eco, je bilo v okviru naše kulture pojmovano izključno negativno - skorajda vsakdo nasprotuje nasilju. Toda istočasno je široka mreža vsakdanjika prepletena z različnimi oblikami nasilja, ki ga stalno reprezentira poplava slik in besedil. Za primer lahko vzamemo npr. fotodokumentacijo organizacije Amnesty international, ki nas seznanja z naravnost grozljivimi podobami mučenja in nasilja današnjega časa. Nad grozljivimi nasilnimi dogodki, o katerih nas pogosto z nekakšnim senzacionalnim užitek obveščajo mediji, smo seveda nadvse pretreseni, včasih naravnost šokirani, toda obenem čutimo, kako ima nasilje nad nami nek težko določljiv učinek privlačnosti. Umberto Eco se morda ne moti, ko ugotavlja, da je navkljub naši zgroženosti nad nasiljem, istočasno začutiti tudi nekakšen užitek ob njem, vsaj, če se povrnemo v vsakdanjik, brez nasilja si ne moremo predstavljati gledanja televizije. Brez njega bi bil en sam dolgčas, pa naj gre za nedavna grozljiva poročila o vojnih zdrahah na Balkanu ali pa za film *Ko jagenčki obmolknejo*. Nasilje, tako vsaj meni Eco, naj bi bilo "vir naslade".

Če je Umberto Eco skušal postaviti diagnozo sedanosti, pa se je Jürgen Martschukat kot zgodovinar ubadal s podobnim vprašanjem in skušal slediti konstituciji načina mišljenja, zaznavanja in ravnanja v preteklosti. Pri tem ga je iskanje vodilo predvsem v 18. in 19. stoletje, ko je bilo nasilje razglašeno za arhaičen fenomen iz domnevo "barbarskih" prejšnjih časov, ki se zdi za neko "civilizirano" kulturo ponižujoče in sramotno. Po drugi strani pa so se ravno v tem času namnožila znamenja, ko je bilo nasilje zaznano tudi kot "vir naslade". Avtor je v tem polju napevosti posvetil pozornost predvsem smrti kazni in njeni kulturni vključitvi, njenemu izvrševanju in reprezentaciji. Ukvarja se s vprašanjem, kako naj bi se s strani oblasti ukazana usmrtitev človeka ujemala z raznolikimi načini zaznavanja in in-

terpretacije nasilja v neki družbi, ki sebe samo definira kot civilizirano in kultivirano? Zanima ga, kako je v obravnavani dobi prišlo do spremi-njanja kaznovanja s smrtjo, zanima ga moderni-zacijski proces kazenskopravnega postopka od grozljivih in okrutnih insceniranih usmrtitev, ki so jih prirejali za široko javnost, pa do tajnih usmrtitev, ki so javnost izključevale. Sprašuje se, kakšna kulturna samoumevnost tiči za tem? Kako je prišlo do tega, da je razsvetljenstvo sicer izločilo predmoderne kazenske rituale, ni pa zavrnilo tudi nečloveškosti same smrtne kazni? Na vsa ta vprašanja išče avtor odgovore in pri tem razkriva različne diskurze o kazenskem pravu in teoriji države, medicini in psihologiji, etiki in filozofiji. K temu vključi še poročila senzacionalnega tiska, ki pričajo o naraščajoči nasladi ob zločinih in smrtnih obsodbah.

Martschukatova zgodba o smrtni kazni se začne in konča z dvema slikovitima opisoma justifikacije. 24. novembra 1725 so v hanzeatskem mestu Hamburg že drugič v nekaj mesecih odkrili grozljiv roparski umor. Glava žrtve – neke starejše ženske – je bila razbita, na telesu so bile številne vbodne rane. Kmalu zatem so prijeli vojaka Valentina Hobolda, ki je priznal, da je umoril obe ženski. Hobolta so obsodili na smrt. 4. februarja 1726 se je odet v razcefrano odejo, ki je bila znamenje posebne sramote, pred rabljevo hišo povzpel na cizo. Na Hoboltovih prsih je visela bela pola papirja in na njej obe orožji, nož in bajonet, s katerima je izvršil oba zločina. Potem se je začel sprevod do morišča. Na ulicah so stali celi špalirji ljudi vseh starosti, vsakega stanu in obeh spolov. Storilca so vodili naokrog po mestu in mimo krajev njegovega zločina, kjer so mu rabljevi hlapci z razbeljenimi kleščami trgali koščke mesa iz njegovih rok. Hobolt je pri tem močno krvavel in strašno kričal, kot je poročal komentator. Na morišču v predmestju St. Georg se je dobro insceniran spektakel približal vrhuncu. Rabelj ga je zgrabil za lase, mu potisnil glavo k tlorju in ga strl s kolesom od spodaj navzgor. Peklenski finale kaznovanja se je začel s počasnim drobljenjem spodnjih okončin, tako da je moral hudo-delec na smrt še malce počakati. Ob mučnem umiranju je grozljivo tulil od bolečin, pri tem mu je iz oči bruhnila kri. Nazadnje so ga vpletli v kolo. Z namenom zastraševanja naj bi morilčeve muke trajale še po smrti. Spektakel groze z vsem svojim strašljivim bliščem se je končal z dvigom nesrečnikovega telesa na navpično postavljene kol.

Morilec Valentin Hobolt je ob belem dnevu nosil svojo obsodbo in resnico zločina, ki ga je storil. Njegovo telo so razkazovali, vodili, izpostavljali ter strahovito mučili. Nazadnje so truplo javno razstavili. Teža zločina je narekovala pretehtano stopnjevanje trpljenja. Javna usmrtitev naj bi s svojim zastraševanjem služila za vzgled in ljudstvo odvrčala od storitve zločina. Kaznovalna tehnologija je zaradi okrutnosti zločina skrbno podaljševala muke obsojenca.

Trpljenje in umiranje dvojnega morilca Hobolda je bilo predstavljeno ljudstvu, ki je drlo na morišče, da bi lahko do zadnjega vzdihljaja spremljalo tuzemski konec obsojenca. Teater groze je bil ceremonija, ki so jo oblasti prirejale za ljudstvo in ne nazadnje so k njeni uspešni organizaciji mnogo prispevali tudi sami. Gledalci so opazovali in hkrati ocenjevali ter presojali trpljenje nesrečnika, ki je počasi in postopoma umiral pred njihovimi očmi. Javni kaznovalni spektakel kot posebna zvrst gledališča je imel zlasti vzgojni namen. Pravosodje je namreč računalo na zastraševalni učinek in splošno prevencijo kriminala. Javnost usmrtitve je reprezentirala svarilno moč.

Približno 130 let po grozljivi justifikaciji Valentina Hobolda, aprila 1856, je bil po nalogu hamburškega sodišča usmrčen strgarski pomočnik Johann Arnold Wilhelm Timm. Tudi Timm je brutalno umoril dve ženski. Dvainsedemdesetletna ovdovela perica in njena štiriinštiridesetletna hči sta ga spustili v hišo, ko se je lažno izgovarjal, da hoče dati oprati srajco. Vdovo je s kladivom lopnil po glavi, preden ji je prerezal vrat. Hči pa je devetnajstletnik pokončal po kratkem boju s številnimi vbodi z nožem. Timm je ukradel 100 mark in preživel noč v neki gostilni in v bordelu.

Timm je bil prvi storilec kaznivega dejanja v zgodovini Hamburga, katerega eksekucija je bila izvedena tako z giljotino kot tudi na dvorišču kaznilnice. Celotno območje okrog morišča je bilo na široko zaprto, obvezne priče pa so podpisale protokol, ki je bil naslednji dan natisnjen v časopisu Hamburgischer Correspondent, da bi javnost obvestili o poteku usmrtitve. Nek drug hamburški časopis (Hamburger Nachrichten, 11. april 1856) je poročal, da je usmrtitev z giljotino potekala hitro in gladko. "Rabelj Voigt jo je izvršil s hitrim pritiskom na vzmet ob 6 uri in 10 minut in pri tem sta glava in trup takoj izginila pred pogledi prisotnih."

Izvršitev smrtne obsodbe se je v času med zgodnjim 18. in sredino 19. stoletja očitno temeljito spremenila. Javni obred usmrčevanja je postal kar se da diskretno dejanje. Justifikacija ni bila več počasna in opremljena z mnogimi detajli, ki so kazni še poostri. Usmrčitev ni bila več akt mučenja, trpinčenja, uničevanja in drobljenja človeškega telesa, kot v primeru eksekucije Valentina Hobolta leta 1726. Nasilna smrt ni bila več "praznovanje muk", če uporabimo besednjak Michela Foucaulta, ki so ga uprizorili za široke množice. Ritual usmrčitve se je spremenil v bolj ali manj skrito, hitro, racionalizirano in učinkovito uničenje človeka. V primeru Hobolt je bilo telo cilj kaznovalnega mehanizma. Njegove muke naj bi nosile resnico zločina. Tudi v primeru Timm iz leta 1856 lahko rečemo, da je izgubil življenje tako, da se je pravosodje nasilno lotilo njegovega telesa. Toda sedaj so se vendarle potrudili, da so usmrčitev opravili kar se da hitro in učinkovito in da bi kolikor mogoče prikrili nasilnost, ki je nujno zvezana s samim dejanjem justifikacije. Povzročene bolečine niso več merjene po težavnosti krivde. Odslej je veljalo, da so jih med usmrčitvijo zmanjšali na neizogiben minimum. Timmovo telo pri tem opravlja funkcijo posrednika kazni, preko katere je bilo izsiljeno uničenje nekega člana družbe, ker je izgubil pravice.

Oba dogodka pa imata navkljub razlikam vendarle nekaj skupnega. To je usmrčitev človeka, ki v obeh primerih velja za preizkušeno sredstvo, s katerim se povratno kaznovavno deluje na storilce ali storilke, ki kršijo pravila ali zakone in da bi tako stabilizirali vsakokratni red. Toda kodiranje te osnovne oblike nasilja se spreminja. Trajanje in spreminjanje posegata drugo v drugo. Ta medsebojna igra označuje nastajanje in krhkost moderne kulturne samoumevnosti, ki se je oblikovala v zvezi z nasilnostjo lastnega obstoja in katere temeljne poteze so aktualne vse do danes. 18. in 19. stoletje tvorita v zgodovini tega samoumevanja ključen čas.

Andrej Studen

DOBRODOŠLA MONOGRAFIJA

Sašo Radovanovič, Polona Vidmar in Dušan Tomažič, *Grad na Goričkem*. Maribor: Založba Kapital, 2001, 101 strani.

Prekmurje vedno znova preseneča. Še bolj pa presenečajo tisti, ki se ukvarjajo z zgodovino te

pokrajine. Pred meseci je izšla monografija z naslovom *Grad na Goričkem*, ki je delo treh avtorjev: Radovanoviča, Vidmarjeve in Tomažiča. Besedilo dopolnjujejo fotografije Bojana Nedoka.

Na stotih straneh nas pisci na "barvit" način popeljejo skozi zgodovino prislovično največjega grajskega kompleksa v Prekmurju - in na Slovenskem nasploh. Idejo za izid takega dela je vsekakor treba pohvaliti. Pa vendar: knjiga spominja na slikovne albume, ki so izhajali od šestdesetih let dalje (pod okriljem nekdanj uspešne *Pomurske založbe*) in ob raznih jubilejih postali obvezno reklamno gradivo vodilnih industrijskih podjetij v nekoč cvetoči pokrajini ob Muri (na primer: *Murska Sobota. Občina in mesto*, Pomurska založba, 1980). Zakaj se je založba *Kapital* odločila za izdajo omenjene knjige, nam ni jasno, saj te knjige še mesece po izidu ni (bilo) mogoče kupiti v nobeni od slovenskih knjigarn - niti v osrednji mursko-soboški ne. Morda bo knjigo v roke dobil turist, ki bo v poletnih dneh zašel na Goričko in se pustil presenetiti ob pogledu na (postopoma) restavrirano grajsko poslopje... Če se ne motim, je ta monografija druga, katere vsebina se navezuje izključno na Grad oz. Gornjo Lendavo. Prvo tako delo je izšlo že davnega 1984. leta (Matija Žižek, *Grad na Goričkem. Prekmurje - Slovenija - Jugoslavija*, Murska Sobota - Pomurska založba 1984).

V uvodu najnovejše monografije avtorji vendarle skušajo odgovoriti na prej zastavljeno vprašanje: "*Ta knjiga je posvečena vsem, ki so s svojimi besedami, dejanji ali pa samo dobrimi željami, poskušali to pokrajino in ta grad odčarati, predramiti in obuditi*" (str. 9). Vrnimo se k oprijemljivejšemu - k vsebini. Sedem poglavij (Prekmurje, Goričko, Grad, Grad Grad, Kripta in Beli križ, Cerkev, Trideželni park Goričko-Raab-Örszeg) spremlja tudi vzporedno besedilo v nemškem in angleškem jeziku. Knjiga ni zasnovana kot strokovna študija, zato zgodovinar ne bo našel (v takem primeru) pričakovanega znanstvenega aparata s spremljajočimi opombami. Prav tako nikjer ni zaslediti seznama virov in literature. Ne glede na omenjeno "pomanjkljivost", lahko sklepamo, da so avtorji podatke za besedilo povzeli iz del Ivana Zelka (*Prekmurje do leta 1500. Historična topografija Slovenije / 1*, Murska Sobota 1982 in *Zgodovina Prekmurja. Izbrane razprave in članki*, Murska Sobota 1996), morda tudi Ivana Škafarja (*Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiaconata*,